

Bartosz Kwiatkowski

Socjodemograficzne i instytucjonalne uwarunkowania nudy i samotności zatrudnionych recydywistów penitencjarnych

Sociodemographic and institutional conditions of boredom and loneliness experienced by employed penitentiary recidivists

Powszechne doświadczanie stanów znudzenia oraz samotności jest przedmiotem rozlicznych badań i deliberacji naukowych. W środowiskach autentycznie zamkniętych szczególnie ważne jest wdrażanie wszechstronnych oddziaływań wychowawczych i psychologicznych, które zapobiegają negatywnym następstwom przytoczonych zjawisk niezależnie od etiologii ich powstawania. Celem artykułu jest przedstawienie wybranych cech socjodemograficznych oraz instytucjonalnych mających związek z odczuciem znudzenia oraz samotnością populacji pracujących recydywistów. Spośród wszystkich analizowanych cech tylko wiek, wykształcenie, długość orzeczonej kary oraz wsparcie społeczne były istotnie powiązane z doznawaną przez skazanych nudą. Ponadto stwierdzono zależność między samotnością skazanych a ich wiekiem, wymiarem kary, otrzymywanym wsparciem społecznym oraz wielkością cel, w których w owym czasie przebywali.

Słowa kluczowe: nuda, samotność, recydywiści.

The common experience of boredom and loneliness is the subject of numerous studies and scientific deliberations. In genuinely closed environments, it's particularly important to implement comprehensive educational and psychological interactions that prevent the negative consequences of the above-mentioned phenomena, regardless of the

etiology of their formation. The aim of the article is to present selected socio-demographic and institutional features related to the feeling of boredom and the loneliness of the working population of recidivists. Among all the analyzed features, only age, education, length of sentence and social support were significantly related to the boredom experienced by the convicts. Moreover, a correlation was found between the loneliness of the convicts and their age, the amount of punishment, the social support received and the size of the cells in which they were at that time.

Key words: boredom, loneliness, recidivists.

Przymusowe odosobnienie w środowisku więziennym jest powiązane z obligatoryjnym postępowaniem według odgórnie przyjętych reguł instytucjonalnych bądź narzuconych przepisami prawa schematów. Predyspozycje adaptacyjne skazanych pozwalają minimalizować niektóre skutki wykonywanej kary kryminalnej, lecz nie zawsze neutralizują odczuwaną samotność czy stan znudzenia. Zarówno nuda, jak i samotność więźniów są przedmiotem globalnych dywagacji naukowych, zważywszy na silny związek wymienionych cech personalnych z subiektywnym stanem emocjonalnym¹.

Konstruktywna próba radzenia sobie z upływającym w sposób nieustrukturalizowany czasem więziennym następuje poprzez czynne uczestnictwo w oddziaływaniach o charakterze resocjalizacyjnym, wśród których prominentną pozycję zajmuje praca. We współczesnych systemach penitencjarnych zatrudnienie skazanych nie ma charakteru utylitarnego, a także nie służy represjonowaniu lub odbieraniu godności ludzkiej². Z wymienionych powodów praca więźniów nie powinna przysparzać im dodatkowych dolegliwości, które sprzyjałyby powstawaniu zaburzeń psychosomatycznych, a raczej powinna być narzędziem wspierającym rozwój osobisty. Nawet w niedawnym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka zawarto przeświadczenie, iż praca osób pozbawionych

¹ S. Brown, A. Day, *The role of loneliness in prison suicide prevention and management*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2008, 47(4), s. 433-449; R. Farmer, N.D. Sundberg, *Boredom proneness – The development and correlates of a new scale*, „Journal of Personality Assessment” 1986, 50, s. 4-17; N. LePera, *Relationships between boredom proneness, mindfulness, anxiety, depression, and substance use*, „New School Psychology Bulletin” 2011, 8, s. 15-25.

² D. Pstrąg, *Praca w procesie readaptacji społecznej skazanych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, 33, s. 150-153.

wolności służy przede wszystkim rehabilitacji i resocjalizacji, a wynagrodzenie za nią i godziny jej świadczenia odzwierciedlają szczególnie kontekst więzienny³. W tym miejscu warto wyrazić pogląd, iż zatrudnienie ujmuje się w kategoriach doniosłego problemu oraz słabości polskiego więziennictwa, co jest bezspornie sprzężone z niskim odsetkiem skazanych pracujących wbrew narzucanym standardom europejskim⁴. Poprawcza ranga zatrudnienia jest także często podważana i krytykowana z reguły przez przedstawicieli opinii publicznej, dla których praca więźniów powinna być narzuconym obowiązkiem, dodatkową niedogodnością lub odpłatą za popełnione czyny sankcjonowane przepisami prawa powszechnego. Kontrargumentem dla przytoczonych postulatów niech będzie wzorec edukacji przez pracę stanowiący integralną część pedagogiki więziennej, który w pewnych krajach jest szczególnie promowany⁵. Edukacja przez zatrudnienie nie tylko rozwija umiejętności użytkowania określonych maszyn czy narzędzi, lecz także dostarcza wiedzy na temat dynamiki organizacji lub myślenia ekonomicznego. Prócz tego wykształca tak istotny nawyk pracy, jak i skryształizuje cechy woliwne (np. wytrwałość, punktualność, odpowiedzialność bądź pracowitość). Ubytki w wykształceniu i optymalnych kwalifikacjach utrudniają znalezienie modelowych stanowisk pracy, a defekty motywacyjne i zaburzone postawy ogólnospołeczne reprezentatywne dla osób posiadających zbrodniczą przeszłość przesądzają o ich minimalnej atrakcyjności na rynku pracy⁶. Wnioski z badań amerykańskich potwierdzają, że bezpośrednio przed doprowadzeniem do odbycia orzeczonej kary co najmniej 21% przestępców pozostaje bez jakiegokolwiek pracy zarobkowej⁷. Większą trudność w znalezieniu stałego zatrudnienia mają byli recydywiści, a zatem praca w ich przypadku jest zasobem drugorzędny w stosunku do innych, nadto ważniejszych, stąd też może nie stanowić autentycznej formy wsparcia nawet dla jednostek ofensywnie planujących zakończenie działalności przestępczej⁸.

³ Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights – Prisoners' rights, European Court of Human Rights, August 2020, s. 66-67. Dane dostępne na stronie internetowej: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_ENG.pdf (dostęp: 11.08.2021).

⁴ E. Łuczak, *Współczesne problemy resocjalizacji penitencjarnej i ich minimalizowanie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, 35(2), s. 105-114.

⁵ M. Jůzl, *System solution for social readaptation of prisoners in the Czech Republic*, „Resocjalizacja Polska” 2015, 10, s. 81-97.

⁶ D. Pstrąg, *Praca w procesie readaptacji społecznej skazanych...*, op. cit., s. 153.

⁷ C. Harlow, *Education and correctional populations*, Bureau of Justice Statistics, Washington 2003.

⁸ R. Szczepanik, *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, 92, s. 73-96.

Jedną z wielu konsekwencji niskiej aktywizacji zawodowej oraz proponowania skazanym ubogiej oferty zajęć rekreacyjnych jest wyższe prawdopodobieństwo podjęcia próby samobójczej⁹. Z zachowaniami suicydalnymi i pogorszeniem stanu zdrowia psychicznego jest skorelowana tendencja do odczuwania nudy, której pryncypialnie sprzyja brak praktyki zawodowej i innych uporządkowanych aktywności¹⁰. Zasadniczo nudę opisuje się jako nieprzyjemny, lecz przejściowy stan afektywny, w którym jednostka powszechnie doznaje spadku zainteresowania¹¹. Pomimo iż nuda została zdefiniowana jako stan krótkotrwały, można ją również rozpatrywać w kategorii cechy, do której występuje zauważalna skłonność lub podatność¹². Z tych względów w środowisku edukacyjnym, zdrowotnym, organizacyjnym, socjalnym, jak i więziennym testuje się występowanie zależności między stanem znudzenia człowieka a komponentami afektywnymi, poznawczymi, psychofizycznymi bądź instytucjonalnymi. Szczególnie wiele zrealizowanych dotychczas badań odnosi się do skutków nudy dla obszaru zatrudnienia. Jej negatywna wartość powoduje obniżanie poziomu satysfakcji z pracy¹³ oraz zaangażowania w wykonywane obowiązki zawodowe¹⁴, a poza tym przyczynia się do niezadowolonia pracowników¹⁵ i podwyższonego stopnia stresu¹⁶. Czynniki socjodemograficzne istotnie skorelowane z poczuciem nudy w grupie adolescentów to płeć żeńska, zamieszkiwanie na wsi bądź niski status społeczno-ekonomiczny¹⁷. Trzeba podkreślić, że podwyższony poziom znudzenia nastolatków skłania do częstszego popełniania przestępstw,

⁹ D. Medlicott, *Surviving the prison place: Narratives of suicidal prisoners*, Ashgate, Aldershot 2001.

¹⁰ M.D. Cunningham, T.J. Reidy, J.R. Sorensen, *Wasted resources and gratuitous suffering: The failure of a security rationale for death row*, „Psychology, Public Policy, and Law” 2016, 22(2), s. 185-199.

¹¹ C.D. Fisher, *Boredom at work: A neglected concept*, „Human Relations” 1993, 46(3), s. 395-417.

¹² S.J. Vodanovich, *Psychometric measures of boredom: A review of the literature*, „The Journal of Psychology” 2003, 137(6), s. 569-595; M. Zuckerman, *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*, Hillsdale, New Jersey 1979.

¹³ B. Abdolahi, G.V. Damirchi, H. Ganjeh, *Surveying of job boredom proneness effect on job satisfaction and job involvement*, „Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business” 2011, 3, s. 1332-1338.

¹⁴ H.M. Seib, S.J. Vodanovich, *Boredom proneness and psychosocial development*, „The Journal of Psychology” 1998, 132, s. 642-652.

¹⁵ J.F. O’Hanlon, *Boredom: Practical consequences and a theory*, „Acta Psychologica” 1981, 49(1), s. 53-82.

¹⁶ H.C. Wan, L.A. Downey, C. Stough, *Understanding non-work presenteeism: Relationships between emotional intelligence, boredom, procrastination and job stress*, „Personality and Individual Differences” 2014, 65, s. 86-90.

¹⁷ M.E. Martz, J.E. Schulenberg, M.E. Patrick, D.D. Kloska, *„I am so bored!”: Prevalence rates and socio-demographic and contextual correlates of high boredom among American adolescents*, „Youth and Society” 2018, 50(5), s. 688-710.

które są paralelnie jednym z wielu nieadekwatnych środków zabezpieczających przed eskalacją uciążliwej nudy¹⁸.

W badaniach empirycznych problematyka nudy osób pozbawionych wolności i jej socjodemograficznych predyktorów jest poruszana sporadycznie, wszak praktycy więzienni zmagają się z krytycznymi następstwami nudy, nie potrafiąc niejednokrotnie podjąć produktywnych działań, które mogłyby ją zauważalnie zminimalizować. Nuda jest najczęściej sygnalizowanym a zarazem najbardziej trudnym psychologicznie problemem dla populacji skazanych mężczyzn¹⁹. Niestety o naturze jej powstawania niewiele wiadomo, mimo tego istnieje zgodność, że jest to cecha wyróżniająca się złożonością, wielowymiarowością oraz kompleksowością²⁰. W warunkach zubożenia stymulacyjnego cechującego jednostki penitencjarne znudzenie powstaje bezpośrednio po pierwszym zamknięciu się celi mieszkalnej, wzmagając tylko na sile na dalszym etapie odbywania kary, niezależnie od miejsca jej wykonywania. Osoby cyklicznie doznające stanu znudzenia skarżą się na wzmożone zmęczenie, niepokój i rozdrażnienie²¹, którym można prewencyjnie zapobiegać poprzez konstruktywne lub destrukcyjne postępowanie²².

W zakładach karnych typu zamkniętego aktywność więźniów ogranicza się do immanentnego funkcjonowania w celi, pomijając godzinę przysługującego spaceru o narzuconej porze dnia. W celi mieszkalnej zazwyczaj oglądają oni telewizję, słuchają radia, czytają książki, piszą listy bądź pamiętniki, grają w karty, szachy lub gry planszowe, a zatem podejmują wiele czynności subiektywnie redukujących poczucie nudy. Porównywalną rolę pełnią działania podejmowane poza celą, a nastawione swoiście na partycypację w zajęciach sportowych, kursach zawodowych, programach readaptacyjnych czy pracy wykonywanej na rzecz zakładu karnego. Wymienione czynności są przykładem konstruktywnych przedsięwzięć pozwalających zredukować natężenie nudy, która leży u podłoża uzewnętrznianych stanów depresyjnych oraz agresywnych reakcji²³. Za-

¹⁸ M. Spaeth, K. Weichold, R.K. Silbereisen, *The development of leisure boredom in early adolescence: Predictors and longitudinal associations with delinquency and depression*, „Developmental Psychology” 2015, 51(10), s. 1380-1394.

¹⁹ A. Liebling, *Suicide amongst women prisoners*, „Howard Journal” 1994, 33, s. 1-9.

²⁰ M. Martin, G. Sadlo, G. Stew, *The phenomenon of boredom*, „Qualitative Research in Psychology” 2006, 3, s. 193-211.

²¹ M.B. Harris, *Correlates and characteristics of boredom proneness and boredom*, „Journal of Applied Social Psychology” 2000, 30, s. 576-598.

²² R. Scarce, *Doing time as an act of survival*, „Symbolic Interaction” 2002, 25, s. 303-321.

²³ C. Tartaro, D. Lester, *Suicide and self-harm in prisons and jails*, Lexington Books, Lanham 2009.

przeczeniem przedstawionych aktywności są zachowania destrukcyjne mogące przybierać odmienne formy w społeczności więziennej, jak i sprowadzać w unikalnych i znamienych kontekstach zagrożenie dla porządku panującego w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej. Wybitnie nieumiejętną strategią skazanych wykorzystywaną do okresowego radzenia sobie z intensywnym znudzeniem jest świadome odurzanie się zakazanymi substancjami²⁴. Zbliżoną „istotność” mają także różne odmiany leków przepisywanych przez personel medyczny, które należy apriorystycznie uznać za substytut środków psychoaktywnych lub alkoholu, z obiektywnych bądź subiektywnych powodów niedostępnych lub niechętnie używanych. Warto również zaznaczyć, że redukcja poziomu znudzenia może następować w wyniku nasilonego angażowania się w wydarzenia życia więziennego. Scentralizowanie się jedynie na terażniejszości utrudnia bowiem osadzonym wyznaczanie realistycznych celów, a oprócz tego zakłóca ciągłość prawidłowych więzi z rodziną lub osobami bliskimi. W tym aspekcie należy wyrazić pogląd, iż osłabienie stosunków interpersonalnych może nastąpić również, gdy jednostka ma wewnętrzną predyspozycję do odczuwania nudy²⁵.

Dotychczasowy stan wiedzy psychologicznej podnoszący bytność nudy w różnych realiach sytuacyjnych dowodzi, że jej odczuwanie współwystępuje z samotnością²⁶. W literaturze akcentuje się przekonanie, że samotność jest zjawiskiem globalnym, obecnym bez względu na wiek czy czas, jednak mającym niedwuznaczne następstwa w wymiarze emocjonalnym i społecznym²⁷. Ponadto słusznie eksponuje się, że konsekwencją samotności jest zaznawanie nieprzyjemnych odczuć powstających z powodu braku określonych relacji międzyludzkich²⁸. W warunkach uwięzienia swobodny dostęp do wsparcia społecznego jest ograniczony, a jednocześnie można w nich zaobserwować postępującą redukcję istniejących jak dotąd układów rodzinnych bądź przyjacielskich, a nawet konkretnych okazji, w których byłaby sposobność zaspokojenia potrzeby bliskości. Negatywne doświadczenia scalone z rozbieżnością między pożądaną

²⁴ S.E. Iso-Ahola, E.D. Crowley, *Adolescent substance abuse and leisure boredom*, „Journal of Leisure Research” 1991, 23(3), s. 260-271.

²⁵ A. Tolor, *Boredom as related to alienation, assertiveness, internal-external expectancy, and sleep patterns*, „Journal of Clinical Psychology” 1989, 45, s. 260-265.

²⁶ R. Farmer, N.D. Sundberg, *Boredom proneness – The development and correlates of a new scale...*, op. cit.

²⁷ L.M. Heinrich, E. Gullone, *The clinical significance of loneliness: A literature review*, „Clinical Psychology Review” 2006, 26(6), s. 695-718.

²⁸ J. De Jong-Gierveld, *Developing and testing a model of loneliness*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1987, 53(1), s. 119-128.

a osiągniętą siecią osobistych relacji są równie powszechne u osób młodszych, jak i starszych²⁹. Niektóre jednostki nie muszą arbitralnie czuć się samotne, mając niewielką ilość kontaktów społecznych, gdyż samotność może być ich prywatnym wyborem chroniącym przed niepożądanymi interakcjami³⁰.

Wiele interdyscyplinarnych kierunków posiłkujących się zebrany materiał badawczy poddaje osąd, że samotność jest alarmistycznym problemem, który rzutuje na zróżnicowane obszary życia człowieka³¹. Istnieją bowiem empiryczne dowody na silny związek samotności z depresją, niską samooceną i minimalnym zadowoleniem z własnej egzystencji u ludzi nieposiadających przeszłości kryminalnej³², jak również z różnymi objawami depresyjnymi, beznadziejnością czy zachowaniami samobójczymi wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności³³. W przypadku skazanych długotrwale izolowanych wydaje się uzasadnione intensyfikowanie widzeń z rodziną i bliskimi, tymczasem przytoczonej tezie przeczą wyniki niektórych z zrealizowanych badań eksperymentalnych. W jednym z nich udowodniono, że odwiedziny w zakładzie karnym mogą zostać uznane za zbyt rzadkie lub nacechowane konfliktowością, jak i przywoływać cenne wspomnienia wolnościowe u osób odseparowanych od społeczeństwa, co nie pomaga w neutralizowaniu samotności³⁴. Oprócz szeregu negatywnych czynników psychologicznych czy behawioralnych, które są powiązane z samotnością, eksponuje się również jej współzależność z płcią³⁵, stanem cywilnym³⁶ bądź odbieranym wsparciem

²⁹ K.B. Adams, S. Sanders, E.A. Auth, *Loneliness and depression in independent living retirement communities: Risk and resilience factors*, „Aging and Mental Health” 2004, 8(6), s. 475-485; K. Szafrńska, *Problematyka samotności i poczucie osamotnienia młodzieży, wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, „Resocjalizacja Polska” 2017, 13, s. 193-210.

³⁰ J. De Jong-Gierveld, T.G. Van Tilburg, P.A. Dykstra, *Loneliness and social isolation*, [w:] *The Cambridge handbook of personal relationships*, pod red. D. Perlman, A. Vangelisti, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 485-500.

³¹ L.M. Heinrich, E. Gullone, *The clinical significance of loneliness: A literature review...*, op. cit.; C. Killeen, *Loneliness: An epidemic in modern society*, „Journal of Advanced Nursing” 1998, 28(4), s. 762-770.

³² K.B. Adams, S. Sanders, E.A. Auth, *Loneliness and depression in independent living retirement communities: Risk and resilience factors...*, op. cit.; A. Herman, P. Ciszek, M. Gortat, *Samoocena i poczucie samotności a zadowolenie z życia u pensjonariuszy domów pomocy społecznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia” 2018, 31(1), s. 219-227.

³³ S. Brown, A. Day, *The role of loneliness in prison suicide prevention and management...*, op. cit.

³⁴ A.M. Desmond, *The relationship between loneliness and social interaction in women prisoners*, „Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services” 1991, 29(3), s. 4-10.

³⁵ X.Q. Dong, R. Chen, *Gender differences in the experience of loneliness in U.S. Chinese older adults*, „Journal of Women & Aging” 2017, 29, s. 115-125.

³⁶ R.M. Page, G.E. Cole, *Demographic predictors of self-reported loneliness in adults*, „Psychological Reports” 1991, 68, s. 939-945.

społecznym³⁷. Na względzie warto mieć jednak, że aktywne operowanie w zbiorowości współosadzonych, kultywowanie akceptowalnych relacji z personelem więziennym, a nawet zachowywanie ciągłości więzi rodzinnych nie jest niepodważalnym gwarantem niższej samotności skazanych. Ponadto w przeciwieństwie do okoliczności zastanych w uwięzionym świecie nacechowanym kompromisami osamotnienie oraz ograniczenie kontaktów do wąskiego zbioru ważnych osób jest niepomysłnym efektem braku zatrudnienia w świecie wolnościowym³⁸.

Metodologia badań

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, iż trudności psychologiczne, behawioralne bądź społeczne są istotnie powiązane z nudą³⁹ oraz samotnością⁴⁰. W środowisku zamkniętym, którego znamienitą ilustracją jest jednostka penitencjarna, pojawiają się kontestacje przytoczonych zjawisk obciąża niektórych przedstawicieli populacji więziennej, nawet w sytuacjach umyślnego i nieobligatoryjnego wykonywania pracy. W zakładach karnych typu zamkniętego zatrudniana jest mniejsza liczba skazanych w przeciwieństwie do zakładów innego typu, stąd też nadmiar czasu wolnego oraz sposobności do energicznego działania może skłaniać do częstszego zaznawania odczuć ujemnie interpretowanych i naznaczonych.

Mimo iż pewne przesłanki w sposób niedwuznaczny świadczą o afirmatywnym wpływie niektórych zmiennych osobowościowych na redukcję poziomu nudy i samotności u więźniów, tym niemniej brakuje badań ukazujących rolę niestandardowych wskaźników środowiskowych w potencjalne minimalizowanie wymienionych cech. Wyszczególnianie oraz weryfikowanie nowych korelatów socjodemograficznych i instytucjonalnych nudy bądź samotności skazanych jest istotne z punktu widzenia pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oferujących

³⁷ J.T. Cacioppo, L.C. Hawkley, J.M. Ernst, M. Burseson, G.G. Berntson, B. Nouriani, D. Spiegel, *Loneliness within a nomological net: An evolutionary perspective*, „Journal of Research in Personality” 2006, 40, s. 1054-1085.

³⁸ D. Pstrag, *Praca w procesie readaptacji społecznej skazanych...*, op. cit., s. 148-164.

³⁹ H.C. Wan, L.A. Downey, C. Stough, *Understanding non-work presenteeism: Relationships between emotional intelligence, boredom, procrastination and job stress...*, op. cit.; S.J. Vodanovich, *Psychometric measures of boredom: A review of the literature...*, op. cit.

⁴⁰ S. Brown, A. Day, *The role of loneliness in prison suicide prevention and management...*, op. cit.; L.M. Heinrich, E. Gullone, *The clinical significance of loneliness: A literature review...*, op. cit.

specjalistyczne usługi w zakresie zdrowia psychicznego, jak i nieustannie reagujących na zmiany w funkcjonowaniu skazanych.

Ustalenie istotnych związków przyczynowych między socjodemograficznymi i instytucjonalnymi czynnikami a poczuciem nudy i samotnością skazanych było celem niniejszego badania. Przed rozpoczęciem procesu eksploracyjnego wyszczególniono 2 zmienne zależne (nuda i samotność), 3 zmienne niezależne skojarzone z czynnikami socjodemograficznymi (wiek, wykształcenie, dzieci) oraz 3 zmienne niezależne zintegrowane z instytucjonalnym charakterem placówek penitencjarnych (długość kary, wielkość cel, wsparcie społeczne od osób pozostających na wolności).

Metody badawcze

W omawianym badaniu wykorzystano dwa powszechnie stosowane narzędzia psychologiczne. Stosując skróconą wersję polskiej adaptacji Skali Podatności na Nudę (*Boredom Proneness Scale – BPS*) ustalono natężenie nudy w badanej grupie⁴¹. Przedstawiana metoda zawiera 12 zdań twierdzących, do których należy się ustosunkować, udzielając odpowiedź na 5-stopniowej skali (od „zdecydowanie tak” do „zdecydowanie nie”). W toku wcześniejszych analiz empirycznych wyodrębniono dwa czynniki BPS, a konkretnie wewnętrzną stymulację i zewnętrzną stymulację. Uprzednie podejścia teoretyczne i metodologiczne uzasadniały skupienie się na rozwiązaniu dwuczynnikowym z powodu jego względnej stałości i stosunkowo nieskomplikowanej replikacji w różnych próbach⁴². Adaptacja skróconej skali BPS cechuje się zadowalającym poziomem zgodności wewnętrznej ($\alpha = 0,92$), jak też trafności teoretycznej i kryterialnej⁴³.

Polska adaptacja Skali Poczucia Samotności (*De Jong Gierveld Loneliness Scale – DJGLS*) została użyta do zdiagnozowania odczuwanej samotności wśród wyselekcjonowanej populacji osób badanych⁴⁴. Omawiane narzędzie zawiera 11 stwierdzeń, mierząc przy tym społeczny

⁴¹ M. Flakus, *Wstępna charakterystyka psychometryczna polskiej adaptacji Skali Podatności na Nudę (BPS)*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2018, 23(4), s. 783-802.

⁴² S.J. Vodanovich, J.C. Wallace, S.J. Kass, *A confirmatory factor structure of the boredom proneness scale: Evidence for a two-factor short form*, „Journal of Personality Assessment” 2005, 85, s. 295-303.

⁴³ M. Flakus, *Wstępna charakterystyka psychometryczna polskiej adaptacji Skali Podatności na Nudę (BPS)*,..., op. cit.

⁴⁴ P. Grygiel, G. Humenny, S. Rebisz, P. Świtaj, J. Sikorska, *Validating the Polish adaptation of the 11-item De Jong Gierveld Loneliness Scale*, „European Journal of Psychological Assessment” 2013, 29(2), s. 129-139.

i emocjonalny wymiar samotności. Sformułowań dotyczących nawiązywanych kontaktów społecznych jest 5, natomiast 6 pozostałych odnosi się do negatywnych odczuć opisujących obecny stan emocjonalny respondentów. W skali DJGLS odpowiedzi udziela się na skali 5-stopniowej (od „zdecydowanie tak” do „zdecydowanie nie”). Zaprezentowana metoda zawiera bifaktorową strukturę, a jednocześnie jest obdarzona dobrym poziomem wewnętrznej spójności ($\alpha = 0,89$) oraz trafności konstrukcji⁴⁵.

Charakterystyka próby

W badaniu uczestniczyło 70 recydywistów odbywających orzeczoną wobec nich karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Opolu. Przywołana jednostka penitencjarna jest miejscem, w którym przebywają osoby tymczasowo aresztowane, jak i skazane prawomocnym wyrokiem za popełnione na przestrzeni życia kolejne przestępstwo. Uczestnicy badania byli zatrudnieni odpłatnie lub nieodpłatnie, świadcząc pracę na rzecz aresztu od co najmniej trzech miesięcy na odmiennych stanowiskach, takich jak: porządkowy, pracownik gospodarczy, pracownik wydający posiłki, pracownik radiowęzła, bibliotekarz oraz kucharz.

Charakteryzowaną populację więzienną podzielono na cztery grupy wiekowe. Najwięcej skazanych znajdowało się w przedziale od 30 do 39 lat ($N=25$), najmniej zaś od 50 do 59 lat ($N=11$). Pomiędzy 40 a 49 rokiem życia badaniami objęto 19 skazanych, natomiast w zakresie wieku od 21 do 29 lat było 15 skazanych. Połowa skazanych legitymowała się wykształceniem gimnazjalnym ($N=35$), natomiast zauważalnie mniej zatrzymało się na innym szczeblu edukacji: podstawowy ($N=15$), zawodowy ($N=15$), średni ($N=5$). Spośród wszystkich skazanych aż 49 miało co najmniej jedno dziecko, a tylko 21 zadeklarowało bezdzietność. Zdecydowana większość recydywistów została skazana prawomocnym wyrokiem za jedno lub kilka popełnionych przestępstw na karę nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności ($N=32$). Skazanych z wyrokiem w przedziale od 5 do 10 lat pozbawienia wolności było 25, zaś jedynie 13 miało orzeczoną sumę kar powyżej 10 lat. W okresie przeprowadzania badania każdy skazany odbywał karę w celi mieszkalnej charakteryzującej się konkretną pojemnością. Najmniej skazanych przebywało wówczas

⁴⁵ Ibidem.

w celi dwuosobowej (N=8), zaś znacznie więcej było zakwaterowanych w większych celach: 5-osobowa (N=27), 6-osobowa (N=21), 7-osobowa (N=14). W trakcie odbywania kary pracujący skazani byli odwiedzani zarówno przez członków rodziny i osoby bliskie (N=5), tylko przez przyjaciół (N=12) lub jedynie przez najbliższą rodzinę (N=27). Aż 26 skazanych nie miało w ogóle bezpośredniego kontaktu z osobami funkcjonującymi w środowisku wolnościowym, co stanowi 37% wszystkich uczestników badania.

Wyniki badań

W prezentowanym badaniu dokonano empirycznego sprawdzenia zależności między cechami osobistymi skazanych mężczyzn, a konkretnie ich poczuciem znudzenia i samotności, a wyszczególnionymi zmiennymi socjodemograficznymi oraz instytucjonalnymi. Opracowanie uzyskanych danych było możliwe poprzez zastosowanie analizy współczynnika korelacji liniowej r-Pearsona.

W pierwszej kolejności poddano weryfikacji występowanie związku doświadczanej przez recydywistów nudy z trzema zmiennymi socjodemograficznymi. Tylko dwie z przytoczonych zmiennych były istotnie skorelowane z odczuwaną nudą, a mianowicie wiek skazanych, który miał z nią ujemny związek ($r=-,246$, $p<0,05$), podobnie jak wykształcenie ($r=-,387$, $p<0,01$). Posiadanie przez pracujących skazanych dzieci nie korelowało zaś istotnie z wybraną zmienną zależną. W drugim etapie sprawdzono współwystępowanie zależności między nudą badanej grupy skazanych a zmiennymi instytucjonalnymi. Przeprowadzenie analizy korelacji dowiodło, że istnieje pozytywny związek nudy recydywistów z długością odbywanej kary ($r=,377$, $p<0,01$), jak również negatywny z otrzymywanym wsparciem społecznym ($r=-,496$, $p<0,05$). Wielkość cel, w których przebywali recydywiści, nie ma natomiast związku z poczuciem nudy. W tabeli 1 zaprezentowano wszystkie wyniki korelacji odczuwanej nudy skazanych z wybranymi zmiennymi niezależnymi.

Tabela 1. Związek nudy ze zmiennymi socjodemograficznymi i instytucjonalnymi w grupie pracujących recydywistów

	Wiek	Wykształcenie	Dzieci	Wymiar kary	Wielkość cel	Wsparcie społeczne
Nuda	-,246*	-,387**	,079	,377**	,064	-,496*

* $p < 0,05$.** $p < 0,01$.

Źródło: Opracowanie własne

W toku przeprowadzonego badania ukazano zależność między samotnością skazanych mężczyzn a niektórymi zmiennymi socjodemograficznymi i instytucjonalnymi. Rezultaty z badania wskazały, że istnieje ujemna zależność między wiekiem skazanych a ich samotnością ($r = -,270$, $p < 0,05$). Nie potwierdzono natomiast istotnych związków między stanem samotności recydywistów a poziomem wykształcenia, którym się legitymowali, oraz posiadaniem dzieci. Niezależnie od tego wykazano, że poczucie samotności ma pozytywny związek z długością orzeczonej kary ($r = ,281$, $p < 0,05$), a także negatywny związek z wielkością cel, w których skazani przebywali ($r = -,378$, $p < 0,01$) oraz otrzymywanym wsparciem społecznym pochodzącym od rodziny i przyjaciół ($r = -,425$, $p < 0,01$). Wszystkie współczynniki korelacji analizowanych zmiennych niezależnych z poziomem samotności recydywistów wyeksponowano w tabeli 2.

Tabela 2. Związek samotności ze zmiennymi socjodemograficznymi i instytucjonalnymi w grupie pracujących recydywistów

	Wiek	Wykształcenie	Dzieci	Wymiar kary	Wielkość cel	Wsparcie społeczne
Samotność	-,270*	-,210	,140	,281*	-,378**	-,425**

* $p < 0,05$.** $p < 0,01$.

Źródło: Opracowanie własne

Dyskusja wyników i wnioski

Izolacja penitencjarna jest ekspresywnym przykładem sytuacji trudnej osłabiającej równowagę psychiczną oraz system relacji człowieka ze środowiskiem wolnościowym. Chroniczne przeżywanie nieprzyjemnych emocji nie należy traktować w kategoriach doświadczeń pouczających, lecz przygnębiających i hamujących zarazem sposobność osób pozbawionych wolności do optymalnego funkcjonowania w otaczającej rzeczywistości. Wielość przykrych odczuć występuje także w powszedniości ludzi, którzy intensywnie tkwią w poczuciu znudzenia oraz samotności, narażając się na niższą efektywność podejmowanych aktywności racjonalnych, jak i pragmatycznych⁴⁶.

W niniejszym opracowaniu skupiono się na ustaleniu czynników socjodemograficznych oraz instytucjonalnych mających związek z poczuciem nudy pracującej populacji recydywistów. Przeanalizowanie wyników badania pozwala stwierdzić, że spośród trzech zmiennych socjodemograficznych tylko aktualny wiek skazanych oraz ich wykształcenie miały związek z poziomem znudzenia, zaś posiadanie dzieci nie korelowało w istotny sposób z wyselekcjonowaną zmienną zależną. Uzyskane rezultaty wskazują, że starsi recydywiści są mniej podatni na zaznawanie niskiego pobudzenia reprezentatywnego dla fenomenu nudy przeciwnie do młodszych skazanych, których trzeba konsekwentnie angażować do kreatywnego spędzania czasu wolnego w celach mieszkalnych, jak i poza nimi. Wykonywanie pracy jest jedną z wielu ukierunkowanych inicjatyw mogących pełnić pozytywną funkcję, mimo że poniektórzy skazani mogą rozpatrywać zatrudnienie w kategoriach czynności zbyt konwencjonalnych, szablonowych czy monottonnych, które powodują progresję frustracji. Ponadto czytelnym miernikiem szans recydywistów na przestrzeganie przepisów prawa w przyszłości jest wolny czas więzienny, który należałoby częściej wypełniać zajęciami kulturalnymi lub artystycznymi. Szczególnie cenionym rodzajem aktywności jest również uzupełnianie wykształcenia podczas przebywania w zakładzie karnym, wszak nie można bezapelacyjnie oczekiwać „zaangażowanego” edukowania się społeczności więziennej posiadającej bogatą przeszłość kryminalną, a jednocześnie resentyment do uregulowanego systemu szkolnictwa.

⁴⁶ J. De Jong-Gierveld, T.G. Van Tilburg, P.A. Dykstra, *Loneliness and social isolation...*, op. cit.; M.B. Harris, *Correlates and characteristics of boredom proneness and boredom...*, op. cit.

Kolejnym wnioskiem opartym na eksplikacji wyników z badanej grupy jest wykazanie, że wcześniejsze zakończenie nauczania sprzyja intensywniejszemu odczuwaniu nudy w terażniejszości opresyjnej. Upřednie obserwacje dowiodły, że nuda jest poczytywana za główną przyczynę rezygnacji z edukacji szkolnej⁴⁷, a także przyczynia się do spadku akademickich zdolności, wszechstronnych osiągnięć oraz niezadowolenia z procesu kształcenia⁴⁸. Historie życia osób niedostosowanych społecznie świadczą o tym, iż lekceważenie obowiązku szkolnego jest pierwszym wskaźnikiem pojawiających się problemów w okresie adolescencji. Zdemoralizowani nastolatkiwoie pożytkują zazwyczaj wolny od edukacji czas na używaniu alkoholu i narkotyków, włóczęgostwie czy popełnianiu przestępstw. Powielanie utrwalonych z lat młodzięńczych wzorców skutkuje gorszym funkcjonowaniem na wolności oraz w zakładzie karnym, stąd też bez intensywnego, a zarazem wszechstronnego wsparcia psychoterapeutycznego trudno nie kontynuować przestępczej działalności, kierując się niewyszukanym repertuarem zhierarchizowanych wartości. Nieliczne badania naukowe udowadniają, że osoby wielokrotnie karane odwołujące się do wartości hedonistycznych, witalnych, duchowych i świętych w ujęciu Schelerowskim nie inicjują zbyt często działań nastawionych na lepsze życie w przyszłości, a zatem poziom proaktywności w ich przypadku nie jest determinowany ukształtowanym systemem wartości⁴⁹.

W zrealizowanym badaniu nie wykazano, że posiadanie dzieci może minimalizować natężenie nudy pracujących więźniów. Potencjalnych przyczyn takiego stanu rzeczy może być wiele, jednak autentyczne relacje z dziećmi nie zawsze odpowiadają deklaracjom recydywistów co do ich zażyłości i intensywności. Aż 37% uczestników niniejszego badania w ogóle nie utrzymywało kontaktów z członkami rodziny mimo licznych udogodnień ku temu. Wspomnieć należy, iż w zakładzie karnym typu zamkniętego skazanym przysługuje prawo do codziennego korzystania z aparatu telefonicznego oraz dwóch widzeń miesięcznie. Osadzeni posiadający potomstwo mogą dodatkowo uczestniczyć w jeszcze jednym widzeniu w miesiącu, nie wliczając w to przyznanych im nagród w postaci widzeń kontrolowanych lub niedozorowanych. Widzenia z dziećmi

⁴⁷ R. Morton-Williams, S. Finch, *Young school leavers*, HMSO, London 1968.

⁴⁸ S. Mann, A. Robinson, *Boredom in the lecture theatre: An investigation into the contributors, moderators, and outcomes of boredom amongst university students*, „British Educational Research Journal” 2009, 35(2), s. 243-258.

⁴⁹ B. Kwiatkowski, *Hierarchia wartości skazanych a ich proaktywne zachowania w izolacji więziennej*, „The Prison Systems Review” 2021, 111, s. 61-84.

wyrażającymi taką wolę w pewnych aspektach mogą pełnić funkcję readaptacyjną, jednak niekoniecznie muszą zmniejszać poczucie znudzenia, o czym świadczy przeprowadzone badanie. Zaabsorbowanie skazanych wykonywaniem twórczości własnej (np. zdobienie kartek z okazji urodzin, rysowanie portretów z bohaterami kreskówek, składanie modeli z papieru itp.), która może zostać wysłana do dzieci lub przekazana za zgodą dyrektora zakładu karnego podczas widzenia, pośrednio wpływa na doznawanie rzadszych epizodów znudzenia, jednak empirycznie należałoby to zweryfikować w kolejnym badaniu. Obecnie udowodniono jedynie, że świadomość posiadania dzieci nie chroni przed znudzeniem pracujących recydywistów, stąd też to jakość relacji międzyludzkich, a nie stopień pokrewieństwa mogłaby mieć zauważalny związek z ich podatnością na nudę.

Tylko dwie zmienne instytucjonalne były istotnie powiązane z nudą analizowanej grupy osób wielokrotnie karanych. W referowanej dysertacji udowodniono empirycznie, że dłuższy wymiar kary sprzyja występowaniu mniejszej uwagi bądź zaciekawienia, czyli cech znamienych dla zjawiska nudy. Uzasadnione wydaje się zatem usilne motywowanie osób skazywanych prawomocnym wyrokiem sądu na kary długoterminowe do podejmowania pełnoetatowego zatrudnienia, jak również ujednoliconych zajęć readaptacyjnych i reintegracyjnych dostosowanych do ich indywidualnych potrzeb oraz całokształtu zdiagnozowanych deficytów. Kursy aktywizacji zawodowej spełniają powyższe kryterium, przynosząc uchwytne korzyści w przestrzeni emocjonalnej i psychologicznej skazanych, a oprócz tego ekspansywnie zabezpieczając przed powtórным aresztowaniem⁵⁰. Otrzymywane wsparcie społeczne stanowi również niebagatelny zasób w sytuacji uwięzienia, co udowodniono w zrealizowanym badaniu. Przytoczona zmienna instytucjonalna jest drugą, istotnie związaną z podatnością na nudę, dlatego podtrzymywanie rozluźnionych więzi z rodziną i przyjaciółmi poprzez widzenia bezpośrednie, wysyłaną korespondencję, rozmowy telefoniczne czy przez komunikator Skype jest podstawową formą radzenia sobie z bezczynnością i monotonością więzienną. Walka z nudą może być także efektem wsparcia kadry penitencjarnej, w związku z tym dostarczanie profesjonalnej pomocy powinno być nieodzownym elementem przemiany właściwości personalnych

⁵⁰ K. Canestrini, *Wallkill optical program follow-up*, New York State Department of Correctional Services, Albany 1993.

jednostek, mając wszelako na uwadze fakt, iż nowo powstałemu, jak i obowiązującemu od pewnego czasu układowi terapeutycznemu zagraża częste doświadczanie nudy⁵¹.

W omawianym badaniu sprawdzono również, czy wyszczególnione zmienne socjodemograficzne łączą się z werbalizowaną samotnością populacji skazanych mężczyzn. Ostatecznie wykazano, że wiek był istotnie powiązany z ich samotnością, zaś wykształcenie i posiadanie dzieci nie miały z nią żadnego związku. Młodszy recydywiści mogą zatem częściej doznawać niekorzystnych reperkusji wynikających z samotności, nawet kiedy regularnie wykonują pracę w zakładzie karnym zmniejszającą ich bezczynność a równocześnie wzmacniającą wydajność. Nadmienić trzeba, iż ryzyko recydywy wzrasta u nieletnich przestępców umieszczonych w opiekuńczo-wychowawczych ośrodkach, którzy zmagają się dodatkowo z samotnością prowadzącą do problemów behawioralnych i zdrowotnych⁵². W przypadku tej grupy rekomenduje się, aby wykorzystywać terapię ukierunkowaną na eliminowanie przyczyn ich asocjalności, jak i zapewnienie im relatywnych systemów wsparcia prospołecznego. W piśmiennictwie zwraca się uwagę, iż u dorosłych rozlokowanych w jednostkach penitencjarnych redukcja osamotnienia następuje za sprawą periodycznie przeprowadzanych zajęć rekreacyjnych, które ułatwiają nawiązywanie kontaktów towarzyskich oraz tworzenie optymistycznego stosunku do życia, a nade wszystko poprawiają zachowanie i zdrowie psychiczne⁵³. Przeżywanie niedostatku więzi międzyludzkich czy komunikacji jest zintegrowane z subiektywną naturą samotności⁵⁴, tymczasem w okolicznościach obiektywnie trudnych nazbyt długie odczuwanie samotności łączy się z bólem pozbawienia lub utraty⁵⁵.

Pierwszą zmienną instytucjonalną istotnie powiązaną z samotnością recydywistów była suma kar wymierzonych z tytułu popełnianych, lecz zabronionych przepisami prawa przestępstw różnego rodzaju. Dłuższy okres uwięzienia powoduje, że charakter transformacji instytucjonalnej jest silniejszy i stopniowo asymilowany przez osoby poddawane przymusowej

⁵¹ P. Dursun, *On the nature of boredom*, „Mediterranean Journal of Humanities” 2016, 6(2), s. 209-220.

⁵² K. Hancock, *Facility operations and juvenile recidivism*, „Journal of Juvenile Justice” 2017, 6(1), s. 1-14.

⁵³ Z. Başaran, *The effect of recreational activities on the self-esteem and loneliness level of the prisoners as an alternative education ...*, op. cit.

⁵⁴ J. De Jong Gierveld, T. Van Tilburg, *The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: Tested on data from 7 countries in the UN generations and gender surveys*, „European Journal of Ageing” 2010, 7(2), s. 121-130.

⁵⁵ C.H. Solano, *Loneliness and perceptions of control: General traits versus specific attributions*, „Journal of Social Behavior & Personality” 1987, 2(2), s. 201-214.

sankcji. Proces instytucjonalizacji jest ułatwiony w przypadkach młodszych skazanych z bogatą historią pobyków w placówkach o charakterze poprawczym, którzy współcześnie nie mogą dokonać racjonalnego wyboru odpowiedniego wariantu stylu życia z powodu zaniedbanych relacji z bliskimi⁵⁶. Perspektywa wieloletniego odosobnienia może wzmacniać samotność wśród osób uprzednio karanych, którzy mają tendencje do reagowania awersją względem działalności resocjalizacyjnej i innych schematycznych aktywności proponowanych im za każdym razem, gdy odbywali karę pozbawienia wolności. Nadmierny konserwatyzm oraz archaiczna metodyka kształtowania wartości i postaw są niebagatelnymi problemami polskiego systemu więziennictwa, lecz wyjąwszy je, obecne są także inne, nie mniej istotne. W tym miejscu warto skonstatować, że zagadnienie samotności skazanych nie jest przedmiotem powszechnych rozważań, eksploracji profilaktycznych czy też dyskursów funkcyjnariusz. Więcej uwagi poświęca się choćby sprawom socjalno-bytowym, takim jak poprawne zakwaterowanie więźniów w celach mieszkalnych.

Wielkość celi jest drugą zmienną instytucjonalną istotnie powiązaną z samotnością w badanej grupie skazanych. Przebywanie w większych celach może sprzyjać zatem mniejszemu stopniowi samotności, jednak niektóre jednostki mogą rezygnować z przebywania w celach wieloosobowych na rzecz mniejszych, bowiem czują się w nich mniej bezpiecznie, czy też mają problem z poradzeniem sobie z nadmiarem otaczających ich bodźców. Z tych powodów pewna grupa osadzonych może świadomie izolować się od innych ludzi, nie biorąc tym samym pod uwagę negatywnych konsekwencji samotności w wymiarze długoterminowym. Zasadniczo osoby pozbawione wolności są rozmieszczane w celach mieszkalnych przy uwzględnieniu ich cech temperamentu i osobowości, indywidualnego usposobienia, a w razie konieczności również samotnie w określonych porach dnia. W ostatnim z wymienionych przypadków aktualna opinia psychologa jest wymagana przed wyrażeniem zgody na samotne osadzenie – regulują to przepisy zawarte w Instrukcji nr 10/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 5 listopada 2020 roku w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności. Z drugiej strony należyte rozeznanie w mocnych i słabych cechach konkretnych osadzonych jest ściśle scalone z nawiązaniem prawidłowej relacji wychowawczej, o którą szczególnie trudno w realiach, gdzie personel penitencjarny jest

⁵⁶ K. Hancock, *Facility operations and juvenile recidivism ...*, op. cit.

przeciążony nadmiarem obowiązków służbowych. Należy też wskazać na sytuację, w której odpowiednia więź między skazanym a wychowawcą nie powstaje, ponieważ zewnętrzne (np. brak poczucia bezpieczeństwa) lub wewnętrzne (np. lęk) źródła oporu osób pozbawionych wolności są zbyt silne. Brak wiedzy wychowawców na temat skutecznych form eliminowania oporu (np. używanie parafrazy, rozmowa o tym co „tu” i „teraz”, zaznaczenie celu prowadzonej rozmowy diagnostycznej) jest poważnym problemem w szczególności w pracy z recydywistami odbywającymi kary długotrwałego pozbawienia wolności. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy pracujących w bezpośrednim kontakcie z przestępcami powinno w wyjątkowy sposób być апробowane przez przełożonych niższego i wyższego szczebla. Coraz większe nakłady finansowe przeznaczane na różnorodne szkolenia świadczą, że w polskim systemie więziennictwa istnieje szansa na poprawę umiejętności i uzdolnień przydatnych do ustawicznej pracy z trudnym klientem.

Dynamiczną formą ochrony przed ekspansją samotności osób pozbawionych wolności jest intensyfikowanie kontaktów z rodziną i osobami bliskimi. Pomijając racjonalną potrzebę zerwania relacji z osobą, która dopuściła się przestępstwa, także odległość od miejsca aktualnego odbywania kary, koszty finansowe związane z odwiedzinami oraz ograniczony czas na nie przeznaczony decydują o zaniechaniu przyjazdów do jednostek penitencjarnych⁵⁷. Sporadyczne widzenia lub ich całkowity brak intensyfikują stan samotności w grupie pracujących recydywistów, a zatem odbierane wsparcie społeczne jest trzecią zmienną instytucjonalną złączoną z wrażeniem niesłabnącej samotności. Nie sposób pominąć spostrzeżeń, iż wielokrotna karalność jest niepomysłnym efektem zachowań antyspołecznych, potrzeb kryminogennych lub ujemnych wzorców rodzicielskich, niszcząc dodatkowo właściwe relacje z drugim człowiekiem nad wyraz konieczne w celu ochrony przed ponownym wejściem na drogę przestępczą⁵⁸. Izolacja więzienna może być jednak dla niektórych skazanych czasem refleksji nad przeszłością, inspiracją do odnowienia istniejących wcześniej koneksji rodzinnych lub nawiązania zupełnie nowych, a także możliwością do poszukania przebaczenia bądź pomocy finansowej. Wiadomo bowiem, iż znaczna część skazanych zaspokaja bieżące potrzeby,

⁵⁷ H. Codd, *In the shadow of prison: Families, imprisonment and criminal justice*, Routledge, New York 2013.

⁵⁸ P. Gendreau, T. Little, C. Goggin, *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!*, „Criminology” 1996, 34, s. 575-607.

korzystając z subwencji, inni zaś próbują samodzielnie zarobić na podstawowe produkty, pracując legalnie na rzecz zakładu karnego.

W codzienności osób wielokrotnie karanych nieprzyjemny stan znudzenia oraz samotności pojawia się rzadziej, jeśli osiągalne jest systematyczne i wystarczająco silne wsparcie społeczne. Personel więzienny powinien ułatwiać nawiązywanie częstszych kontaktów z bliskimi poprzez wykorzystywanie jawnych i dogodnych form komunikacji. Kontrolowane środowisko daje niektórym rodzinom możliwość odbudowania wspólnoty między rodzicami oraz dziećmi, jak i intymnych relacji z żoną lub partnerką. Istotne jest, iż większość rodzin pomaga bliskim podczas uwięzienia, zwłaszcza gdy komunikują oni żal lub skrucę z powodu licznych konfliktów międzyludzkich oraz zrealizowanych czynów przestępczych⁵⁹. Nie licząc uzyskiwanego wsparcia emocjonalnego, orzeczone wymiar kary oraz starszy wiek mogą chronić przed krytycznymi konsekwencjami nudy oraz samotności pracujących recydywistów. W dodatku wyższy poziom wykształcenia powoduje spadek znudzenia, zaś samotność jest minimalizowana za sprawą zakwaterowania w większych celach mieszkalnych. Rzetelne rozmieszczenie powinno w głównej mierze wynikać z doświadczenia wychowawczego, a jednocześnie uwierzytelnionych w toku diagnozy psychopedagogicznej czynników obiektywnych (np. charakteru popełnionego przestępstwa, podatności wiktymologicznej, stopnia impulsywności, skłonności do generowania konfliktów).

Powyższe wnioski z badania dotyczą jedynie wąskiej populacji zatrudnionych recydywistów, którzy powinni dążyć do stawania się coraz atrakcyjniejszymi dla potencjalnych pracodawców, podnosząc swoje umiejętności autoprezentacyjne oraz kwalifikacje podczas szkoleń zawodowych bądź wykonywanej pracy. Wobec tego w przyszłych badaniach empirycznych warto uwzględnić pomiar uchwytnych wskaźników środowiskowych nudy i samotności u niepracujących recydywistów, a także skazanych pierwszy raz karanych lub młodocianych. Rozliczne badania świadczą, że przeżywane przez kobiety skutki uwięzienia są odmienne od mężczyzn, ponieważ osadzone w największym stopniu narzekają na separację od dzieci i innych przedstawicieli rodziny⁶⁰. Przyszłe badania mogłyby zatem zawierać porównanie między skazanymi kobietami

⁵⁹ R.D. Schroeder, P.C. Giordano, S.A. Cernkovich, *Adult child-parent bonds and life course criminality*, „Journal of Criminal Justice” 2010, 38, s. 562-571.

⁶⁰ A. Liebling, *Suicide amongst women prisoners...*, op. cit.; J. Pollack, *Women, Prison, & Crime*, Wadsworth, Belmont 2002.

a mężczyznami w zakresie intensywności nudy i samotności oraz siły wpływu wymienionych czynników na kondycję psychiczną ludzi, którzy nieustannie zmagają się ze zjawiskiem deprivacji potrzeb.

Na podstawie dorobku naukowego z rozpraw teoretycznych, badań jakościowych czy studium przypadków przeprowadzanych przez polskich i zagranicznych badaczy, praktycy więzienni powinni rozważyć zatrudnianie większej liczby skazanych w każdym typie zakładu karne-go. Częstsze realizowanie się w miejscu pracy może szczególnie pomóc w pomniejszaniu skali wykroczeń dyscyplinarnych, aktów przemocy, zakłóceń porządku bądź zdarzeń nadzwyczajnych w zakładach karnych typu zamkniętego. Ponadto efektywne zarządzanie pracą więźniów skłania do transformacji osobistego zapatrywania na przyszłość, albowiem właściwie administrowane zakłady karne powodują mniej zaburzeń psychicznych u osób powracających do środowiska wolnościowego⁶¹. Podobnie jak poza instytucją więzienia tak i w obrębie nie ma perspektyw na zaferowanie pracy wszystkim uprawnionym do tego osobom. Systematyczne odmawianie realizowania się w sferze zatrudnienia może powodować liczne spustoszenia we współczesnej rzeczywistości skazanych, a także utrudniać im ponowną adaptację do prawowitego życia obywatelskiego. Skrajnym przykładem napiętnowania jest odrzucanie podstawowych praw osadzonych do spełniania się w określonych dziedzinach życiowych, co najczęściej dotyka osobników ze stwierdzoną niepełnosprawnością intelektualną lub pozostających w całkowitym osamotnieniu i poczuciu bezsensowności własnego istnienia⁶².

⁶¹ C. Haney, *Psychology and the limits to prison pain: Confronting the coming crisis in Eighth Amendment law*, „Psychology, Public Policy, and Law” 1997, 3(4), s. 499-588.

⁶² B. Skibińska, „Skazani na samotność?” *O konsekwencjach izolacji społecznej w wybranych jej kontekstach*, „Studia Edukacyjne” 2017, 44, s. 265-284.

Bibliografia

- Abdollahi B., Damirchi G.V., Ganjeh H., *Surveying of job boredom proneness effect on job satisfaction and job involvement*, „Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business” 2011, 3.
- Adams K.B., Sanders S., Auth E.A., *Loneliness and depression in independent living retirement communities: Risk and resilience factors*, „Aging and Mental Health” 2004, 8(6).
- Başaran Z., *The effect of recreational activities on the self-esteem and loneliness level of the prisoners as an alternative education*, „Universal Journal of Educational Research” 2016, 4.
- Brown S., Day A., *The role of loneliness in prison suicide prevention and management*, „Journal of Offender Rehabilitation” 2008, 47(4).
- Cacioppo J.T., Hawkey L.C., Ernst J.M., Burleson M., Berntson G.G., Nouriani B., Spiegel D., *Loneliness within a nomological net: An evolutionary perspective*, „Journal of Research in Personality” 2006, 40.
- Canestrini K., *Wallkill optical program follow-up*, New York State Department of Correctional Services, Albany 1993.
- Codd H., *In the shadow of prison: Families, imprisonment and criminal justice*, Routledge, New York 2013.
- Cunningham M.D., Reidy T.J., Sorensen J.R., *Wasted resources and gratuitous suffering: The failure of a security rationale for death row*, „Psychology, Public Policy, and Law” 2016, 22(2).
- De Jong-Gierveld J., *Developing and testing a model of loneliness*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1987.
- De Jong Gierveld J., Van Tilburg T., *The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: Tested on data from 7 countries in the UN generations and gender surveys*, „European Journal of Ageing” 2010, 7(2).
- De Jong-Gierveld J., Van Tilburg T.G., Dykstra P.A., *Loneliness and social isolation*, [w:] *The Cambridge handbook of personal relationships*, pod red. D. Perlman, A. Vangelisti, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Desmond A.M., *The relationship between loneliness and social interaction in women prisoners*, „Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services” 1991, 29(3).
- Dong X.Q., Chen R., *Gender differences in the experience of loneliness in U.S. Chinese older adults*, „Journal of Women & Aging” 2017, 29.
- Dursun P., *On the nature of boredom*, „Mediterranean Journal of Humanities” 2016, 6(2).

- Farmer R., Sundberg N.D., *Boredom proneness – The development and correlates of a new scale*, „Journal of Personality Assessment” 1986, 50.
- Fisher C.D., *Boredom at work: A neglected concept*, „Human Relations” 1993, 46(3).
- Flakus M., *Wstępna charakterystyka psychometryczna polskiej adaptacji Skali Podatności na Nudę (BPS)*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2018, 23(4).
- Gendreau P., Little T., Goggin C., *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!*, „Criminology” 1996, 34.
- Grygiel P., Humenny G., Rebisz S., Świtaj P., Sikorska J., *Validating the Polish adaptation of the 11-item De Jong Gierveld Loneliness Scale*, „European Journal of Psychological Assessment” 2013, 29(2).
- Hancock K., *Facility operations and juvenile recidivism*, „Journal of Juvenile Justice” 2017, 6(1).
- Haney C., *Psychology and the limits to prison pain: Confronting the coming crisis in Eighth Amendment law*, „Psychology, Public Policy, and Law” 1997, 3(4).
- Harlow C., *Education and correctional populations*, Bureau of Justice Statistics, Washington 2003.
- Harris M.B., *Correlates and characteristics of boredom proneness and boredom*, „Journal of Applied Social Psychology” 2000, 30.
- Heinrich L.M., Gullone E., *The clinical significance of loneliness: A literature review*, „Clinical Psychology Review” 2006, 26(6).
- Herman A., Cizek P., Gortat M., *Samoocena i poczucie samotności a zadowolenie z życia u pensjonariuszy domów pomocy społecznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia” 2018, 31(1).
- Iso-Ahola S.E., Crowley E.D., *Adolescent substance abuse and leisure boredom*, „Journal of Leisure Research” 1991, 23(3).
- Jůzl M., *System solution for social readaptation of prisoners in the Czech Republic*, „Resocjalizacja Polska” 2015, 10.
- Killeen C., *Loneliness: An epidemic in modern society*, „Journal of Advanced Nursing” 1998, 28(4).
- Kwiatkowski B., *Hierarchia wartości skazanych a ich proaktywne zachowania w izolacji więziennej*, „The Prison Systems Review” 2021, 111.
- LePera N., *Relationships between boredom proneness, mindfulness, anxiety, depression, and substance use*, „New School Psychology Bulletin” 2011, 8.
- Liebling A., *Suicide amongst women prisoners*, „Howard Journal” 1994, 33.
- Łuczak E., *Współczesne problemy resocjalizacji penitencjarnej i ich minimalizowanie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, 35(2).
- Mann S., Robinson A., *Boredom in the lecture theatre: An investigation into the contributors, moderators, and outcomes of boredom amongst university students*, „British Educational Research Journal” 2009, 35(2).

- Martin M., Sadlo G., Stew G., *The phenomenon of boredom*, „Qualitative Research in Psychology” 2006, 3.
- Martz M.E., Schulenberg J.E., Patrick M.E., Kloska D.D., „*I am so bored!*”: *Prevalence rates and sociodemographic and contextual correlates of high boredom among American adolescents*, „Youth and Society” 2018, 50(5).
- Medlicott D., *Surviving the prison place: Narratives of suicidal prisoners*, Ashgate, Aldershot 2001.
- Morton-Williams R., Finch S., *Young school leavers*, HMSO, London 1968.
- O’Hanlon J.F., *Boredom: Practical consequences and a theory*, „Acta Psychologica” 1981, 49(1).
- Page R.M., Cole G.E., *Demographic predictors of self-reported loneliness in adults*, „Psychological Reports” 1991, 68.
- Pollack J., *Women, Prison, & Crime*, Wadsworth, Belmont 2002.
- Pstrąg D., *Praca w procesie readaptacji społecznej skazanych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, 33.
- Scarce R., *Doing time as an act of survival*, „Symbolic Interaction” 2002, 25.
- Schroeder R.D., Giordano P.C., Cernkovich S.A., *Adult child-parent bonds and life course criminality*, „Journal of Criminal Justice” 2010, 38.
- Seib H.M., Vodanovich S.J., *Boredom proneness and psychosocial development*, „The Journal of Psychology” 1998, 132.
- Skibińska B., „*Skazani na samotność?*” *O konsekwencjach izolacji społecznej w wybranych jej kontekstach*, „Studia Edukacyjne” 2017, 44.
- Solano C.H., *Loneliness and perceptions of control: General traits versus specific attributions*, „Journal of Social Behavior & Personality” 1987, 2(2).
- Spaeth M., Weichold K., Silbereisen R.K., *The development of leisure boredom in early adolescence: Predictors and longitudinal associations with delinquency and depression*, „Developmental Psychology” 2015, 51(10).
- Szafrańska K., *Problematyka samotności i poczucie osamotnienia młodzieży, wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, „Resocjalizacja Polska” 2017, 13.
- Szczepanik R., *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, 92.
- Tartaro C., Lester D., *Suicide and self-harm in prisons and jails*, Lexington Books, Lanham 2009.
- A. Tolor, *Boredom as related to alienation, assertiveness, internal-external expectancy, and sleep patterns*, „Journal of Clinical Psychology” 1989, 45.
- Wan H.C., Downey L.A., Stough C., *Understanding non-work presenteeism: Relationships between emotional intelligence, boredom, procrastination and job stress*, „Personality and Individual Differences” 2014, 65.

Vodanovich S.J., *Psychometric measures of boredom: A review of the literature*, „The Journal of Psychology” 2003, 137(6).

Vodanovich S.J., Wallace J.C., Kass S.J., *A confirmatory factor structure of the boredom proneness scale: Evidence for a two-factor short form*, „Journal of Personality Assessment” 2005, 85.

Zuckerman M., *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*, Hillsdale, New Jersey 1979.

Źródła internetowe:

Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights – Prisoners’ rights, European Court of Human Rights, August 2020., https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_ENG.pdf (dostęp: 11.01.2021).